

“MOLLA NASREDDİN DERGİSİ”NDE KADIN MESELESİNİN AKSİ

Nesrin Sarıahmetoğlu KARAGÜR*

ÖZET

Azerbaycan'ın, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında, en önemli sosyal problemlerinden birini kadının toplum hayatındaki yeri teşkil ediyordu. Hiciv ve mizahı kullanarak kendine özgü bir üslûpla ortaya çıkan Molla Nasreddin dergisi sayfalarında kadın konulu makalelere, resim ve karikatürlere yer vererek bu önemli konuyu halka anlatmaya çalıştı.

Molla Nasreddinciler olarak anılmaya başlayan bu akımın temsilcileri dönemin bütün çağdaş ve reformist aydınlarında ortak olan gelişmiş bir toplum, cehalet ve bağınazlıkla mücadele gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardı. Bu amaçla faaliyet gösteren dergi özellikle kadın konusundaki yazularının çeşitliliği ve fikirlerinin orijinalliği ile dikkati çekmektedir.

Anahtar kelimeler:

Molla Nasreddin Dergisi, Celil Mehmed Kulizade, Ömer Faik Nemenzade, kadın hakları

Rusya Türkleri arasında kadınların sosyal hayattaki yeri ve eğitimleri gibi çeşitli konularda tartışmalar XIX. yüzyılın sonunda yoğunlaşmıştı. Bunda Batı dünyasındaki fikir hareketlerinin, özellikle liberal akımın büyük etkisi vardı. Gerek Doğu'da gerekse Batı'da kadının yeri, eğitimi, evlilik, boşanma vb. konulardaki durumu değişen ve gelişen dünyadaki ekonomik gelişmelerle bağlantılıydı. Rusya Türkleri de dünyada meydana gelen bu gelişmeleri, tartışılan fikirleri ve çeşitli akımları Rusçaya nakledilen eserler yoluyla takip edebildiler. Kasım Emin'in 1899'da yayımladığı *Tahrirü'l-Merc* (Kadınların Özgürleştirilmesi) ve 1901'de yayımladığı *el-Mer'etü'l-Cedide* (Yeni Kadın) adlı eserleri kadın konusunun İslâm dünyasındaki karşılığını oluştururken aynı zamanda geniş yankı da uyandırdı. Kasım Emin, kadınla ilgili pek çok konuyu cemiyet hayatıyla ilişki kurarak açıklamaktaydı. Onun bu fikirleri daha sonra pek çok İslâm yazarının da dikkat merkezinde olmuştur.

Rusya Türkleri arasında kadınların durumlarının iyileştirilmesi ve kadın konusunun gündeme getirilmesinde aydınların etkisi büyüktü.

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Özellikle toplum içinde kadının yerinin belirlenmesi ve bu hususun İslâm dinine aykırı olmadığını halka anlatmaya çalışan İsmail Gaspıralı'nın çalışmaları kayda değer. Diğer taraftan *Molla Nasreddin*'den bir yıl önce İsmail Gaspıralı'nın büyük kızı Şefika Hanım tarafından Bahçesaray'da çıkartılan *Alem-i Nisvan* (Kadınlar Dünyası) adlı dergi de onun teşviki ile yayın hayatına başladı.¹ Bu dergi aynı zamanda Rusya Türklerinin yayımladığı ilk kadın dergisi olma özelliğine de sahiptir. 1906-1910 yılları arasında 15 günde bir veya haftada bir neşredilen *Alem-i Nisvan* sekiz sayfadan ibaret olup aile ve kadın ile ilgili konulara ağırlık vermektedir. Aynı zamanda resimli olan dergi getirdiği yeniliklerle ve farklılığıyla zamanının çok ötesinde idi. Sağlık ve sosyal konular hakkında çok önemli makalelerin yanısıra Rusya'da ve Avrupa'daki kadınlarla ilgili haber ve yorumlar da mühim yer tutmaktaydı. Evlilik hukuku, dinî yönden kadınların haklarını müdafaa eden "İlm-i Hadis" adlı bölümler, Orenburg'da neşredilen *Vakit* gazetesinde "Kadınların Devlet Dumasındaki Müslüman Üyelerden Talepleri" tarzındaki makaleler kadınları doğrudan ilgilendiren konuların başında gelmekteydi.²

Fikirlerini gerek gazete ve dergilerle gerekse içtimaî faaliyetlerle anlatmaya çalışan Gaspıralı'nın dışında İdil-Ural bölgesinde bir başka aydın Musa Carullah (Bigi) da aynı görüşleri paylaşıyordu. Kadınların erkeklerden ayrı tutulmaması gerektiğini ve kadın haklarının erkekler tarafından sınırlandırılmamasını söylemekteydi. Üstelik kadın hakları sadece eğitimde değil, bütün sosyal ve siyasî hayatta da olmalı ve kadınlara hak ve yetkiler verilmeliydi.³ Böylece reform taraftarları ve muhafazakârlar arasında kadın konusu hem fikir ayrılığına hem de tartışmalara yol açarak önemli konular arasındaki yerini almış oldu.

Azerbaycan'da da XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında kadın hakları konusu sosyal hayatın en önemli problemlerinden biriydi. Başta kadınların yüzlerini kapatmaları olmak üzere, küçük yaşlarda yapılan evlilikler, kız kaçırma, evlilik ve boşanma gibi kavramlar hakkındaki düşün-

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Şengül Hablemitoğlu-Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, Ankara 1998.

² Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1988, s. 43-46.

³ Ahmet Kanlıdere, "Rusya Müslümanlarının Kongrelerinde Kadın Sorunu (1905-1917)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2 (İstanbul 2000), s. 139-141; Hasan Demiroğlu, *Ülfet Gazetesi (11 Aralık 1905-1907 Haziran 1907/ Petersburg) (1905-1907 Yılları Arasında Yapılan Rusya Müslümanları Kongreleri)*, M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 38-42.

celerini aydınlar, dönemin çağdaş yayınlarında çeşitli şekillerde ele alarak tartışmışlardır. Şüphesiz bu tartışmaların, muhafazakâr çevrelerin ve son derece katı ahlakî kuralların yaşandığı bir toplumda, kadın haklarını savunanlara karşı olunan bir zamanda ortaya çıktığı da unutulmamalıdır. Kadınlar için örtünme, evlenme, boşanma ve eğitim alma gibi konularda dinî kurallar ne kadar belirleyici olarak görülse de, gerçekte geçmişten gelerek bir yaşam biçimi haline dönüşen gelenekler ve namus bilincinin etkisi de inkâr edilemez.

Azerbaycan basın tarihinde ilk mizahî dergi olan *Molla Nasreddin*, 7 Nisan 1906'da Tiflis'te Gayret⁴ matbaasında neşre başladı.⁵ Haftalık olarak

⁴ Gayret matbaası, Azerbaycan halkının sosyal yönden bilinçlenmesine yardım amacıyla açılmış ilk kültürel müesseseydi. Matbaa *Şark-i Rus*'un borçlanıp kapanması ve M. Şahtatinski'nin matbaayı satma kararından sonra açıldı. Gayret, sadece halka hizmet etmeyi gaye edinmiş bir kurumdu. 1905'in Mart ayında faaliyete başladı ve 1907'ye kadar devam etti. Türkçe, Farsça, Arapça, Rusça ve batı dillerinde her türlü kitap, dergi ve ticarete ait kâğıtları en iyi harf ve baskı tekniğiyle basmaktaydı. Bastığı kitapların çoğunu parasız, bazen de çok ucuza satarak halkın kitap alıp okumasını sağlamaya çalışan matbaa sadece halka hizmet etmeyi gaye edinmiş bir kurumdu. Gayret adı da tesadüfen verilmiş değildi. Zira devir, vatanın herkesten gayret beklediği bir devirdi.

⁵ *Molla Nasreddin* dergilerinin bulunduğu yerler şunlardır:

Azerbaycan İlimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nün kütüphanesinde ve Azerbaycan Merkezi Devlet Siyasi Partiler ve İçtimai Hareketler Arşivi'nde

1-39 (1906)

1-49 (1907)

1-52 (1908)

1-52 (1909)

1-42 (1910)

1-47 (1911)

Bakü Devlet Üniversitesi'nde

1-9 (1912)

1, 2, 4-12-14, 15, 16-19 (1913)

1-12 (1914)

Azerbaycan İlimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nün kütüphanesinde

1-26 (1917)

1-8 (1921) Tebriz

Bakü Devlet Üniversitesi'nde

1, 6, 7 (1922) Bakü

Azerbaycan İlimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nün kütüphanesinde

9-40 (1923)

Azerbaycan İlimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nün kütüphanesinde, Bakü Devlet Üniversitesi'nde, Azerbaycan Merkezi Devlet Siyasi Partiler ve İçtimai Hareketler Arşivi'nde

yayımlanan dergi aynı zamanda fikir, siyaset, edebiyat konularına da sayfalarında yer ayırmaktaydı. Redaktörlüğünü Celil Mehmed Kulizade'nin⁶ yaptığı *Molla Nasreddin* XX. yüzyılın başlarında Rusya ve Azerbaycan'da mevcut olan son derece karışık sosyal ve siyasî atmosferde yaratıldı ve kısa zamanda büyük bir ün kazandı. Azerbaycan sosyal hayatının bir anlamda ansiklopedisi sayılan *Molla Nasreddin* kısa aralıklarla 25 yıl yayımlandı. Önce Tiflis'te (1906-1918), kısa bir süre Tebriz'de (1921), daha sonra ise Bakü'de (1922-1931) faaliyet gösterdi. 1929'dan itibaren latin harfleriyle yayımlanmaya başlandı. Dergi ilk sayısından itibaren dilin varlığı ve temizliği için mücadele etti. Ayrıca kadın hakları ve kız çocuklarının eğitilmesi konusuna da önem verdi. Onlar, her tür geriliğin, tembelliğin, gaflet uykusunun düşmanı oldukları gibi kendine yabancılaşmanın, aslından uzaklaşmanın, millî adları ve millî gelenekleri yabancılaştırmanın da aleyhinde idiler. Derginin etrafında devrin en güçlü kalem sahipleri yazarlar, şairler, ressam toplandı. Bu kişiler aynı zamanda XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli isimleri idi. Bunlar Sabir,⁷ Ali Nezmi

-
- 1-29 (1924)
  - 1-52 (1925)
  - 1-52 (1926)
  - 1-52 (1927)
  - 1-52 (1928)

Dergi ülkemizde tam bir koleksiyon hâlinde olmasa da TBMM Kütüphanesinde 1907-1909 ve 1912 tarihleri arasındaki sayıları ve Milli Kütüphane'de (1907'ye ait 1-49 sayıları) mevcuttur. Bunun dışında Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde 1331 (1915) 8. Yıl, 4. sayı; 1332 (1916), 9. yıl 3. sayı; 1924 18. Yıl, 9. sayı vardır. Pariste Centre Russe de l'evole pratique des Hautes Etudes'de (C.R.E.P.H.E) orijinaleri Helsinki'de Paris, İstanbul ve Tahran'da olan bazı sayılarının mikrofilmleri vardır (1912; 2, 3, 7, 19, 25, 29, 41) (1913, 5, 6, 11, 15, 24, 26) (1914, 5. sayı).

⁶ Celil Mehmed Kulizade (Molla Nasreddin) (1869-1932), yazar, dramaturg, fikir adamı, gazeteci, içtimai hadim. *Molla Nasreddin* dergisinin redaktörü, realist-demokratik *Molla Nasreddin* akımının yaratıcısı. Gori seminaryasını 1887'de bitirdikten sonra 10 yıl muallimlik yapmıştır. 1895'te Moskova ve St. Petersburg şehirlerindeki sosyal hayatla tanışmıştır. Yazarlığa 1889'da başlayan Celil Mehmed Kulizade aynı zamanda gazetecilik ve eğitimcilik faaliyetlerine de devam etmiştir. Gazetecilik hayatının zirvesini *Molla Nasreddin* dergisinin yayımlanması teşkil eder. *Danabaş Kendinin Ehvalatları*, *Danabaş Kendinin Mektebi*, *Ölümler*, *Anamın Kitabı*, *Deli Yığıncağı* klâsik sahne eserlerinin, pek çok hikâyenin, köşe yazılarının ve makalelerin müellifidir.

⁷ Mirza Elekber Sabir (1862-1911), yazar, şair ve içtimai hadim. Molla Nasreddincilerin en önemli simalarından birisi. Azerbaycan sosyal hayatında gördüğü aksaklıkları satirik şiirlerle dile getirmiştir. Cemiyette yenileşme ve ilerleme olmasından yanadır. Hürriyet taraftarıdır. Şiirleriyle halkın şuurulanmasına çalışmış "ağlatarak güldürmek, güldürerek ağlatmak" yolunu benimsemiştir. Bir dönem öğretmenlik de yapan Sabir'in Hop-hop imzası ile yazdığı şiirleri daha sonra *Hophopname* adıyla derlenerek yayımlanmıştır.

Mehmetzade, Ömer Faik Nemenzade (Numanzade), Mehmed Seyid Ordubadi,⁸ Salman Mümtaz, Abdurrahman Bey Hakverdiyev⁹ gibi aydınlardı. Ayrıca devrin ihtilâlcı yazarları, eğitimcileri de *Molla Nasreddin*'i yazılarıyla desteklediler. Neriman Nerimanov, Üzeyir Bey Hacıbeyov,¹⁰ Feridun Bey Köçerli vb. *Molla Nasreddin*'in halk tarafından bu kadar çok sevilmesinin bir başka sebebi ise dergide yer alan karikatürler idi. Bu karikatürler C. M. Kulizade'nin isteği üzerine ressam O. İ. Şmerling veya İ. Rotter tarafından çizilmekteydi.¹¹ Dergi Tebriz'de yayımlanmaya başla-

⁸ M. S. Ordubadi (1872-1950), gazeteci, yazar, şair. Ordubad'da doğdu. Önce pan-Türkist ve pan-İslâmist fikirlere daha sonra sosyalizme ilgi duydu. Edebiyata şiirle başladı. *Bedbaht Milyoncu* veya *Rızakulu Han Firengimeab* (1914) adlı eseri Azerbaycan edebiyatında ilk romanlardandır. *Dumanlı Tebriz* adlı romanlardan oluşan eserlerini 1938-1948 yılları arasında dört cilt halinde yayımladı. *Vakıf Bir Devlet Adamı Gibi* adlı bir kitabı ve *Kılıç ve Kalem* (1946, 1948) adlı iki ciltlik bir romanı daha bulunmaktadır. Ordubadi'nin ayrıca 1905-1906 yılları arasında Azeri-Ermeni çatışmalarını anlatan *Ganlı İller* adında bir eseri daha mevcuttur. *Nergiz, Koroğlu, Nizami operaları-nın, Beş Manatlık Gelin* operetinin liberettolarının müellifidir.

Mehmed Seyid Ordubadi hk. bkz. Memmed Seid Ordubadi, *Heyatım ve Muhitim*, Bakü 1996.

⁹ Abdurrahman Bey Hakverdiyev (1870-1933): Eğitimini Şuşa'da, Tiflis'te ve St. Petersburg'ta alan Hakverdiyev daha öğrencilik yıllarında ilk dram eserlerini yazmaya başlayarak 1901'de Bakü'ye döndü. 1905'te Elizabetpol guberniyasından Rusya Devlet Dumasına milletvekili seçilen Hakverdiyev bir süre Petersburg'ta yaşadıkdan sonra İran'a gitti (1907). Bakü'de *Molla Nasreddin* dergisinde de çalışan yazar, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devrinde toplumun sosyal yapılanmasında önemli rol oynadı. A. Hakverdiyev yüzyılın başından başlayarak *Bahtsız Civan* (1900), *Peri-Cadu* (1901), *Millet Dostları*, *Ağaç Gölgesinde* (1906) piyeslerini ve *Ağa Muhammed Şah Kaçar* trajedisini yazdı

¹⁰ Üzeyir Hacıbeyov (1885-1948), Azerbaycan'ın en önemli bestecisidir. Karabağ'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini doğduğu yerde yaptıktan sonra Tiflis'te Gori öğretmen okuluna (seminarya) girmiş ve 1904'te buradan mezun olmuştur. Bu okulda iken keman çalışmalarını ilerletmiş, pratik ve teorik dersler almıştır. İlk eseri olan *Leyla ile Mecnun*'u 1907'de yazmıştır. Üzeyir Hacıbeyov, Azerbaycan'ın istiklâli için mücadele edenlerle birlikte çalışmış, 1920'de Azerbaycan millî marşını bestelemiştir. Bu arada *Hayat, İrşad, Terakki, Hakikat* gibi gazetelerde yazıları çıkmıştır. *Molla Nasreddin* dergisi ile Üzeyir Bey arasında son derece samimî bir ilişki meydana gelmiştir. Bunu Celil Mehmed Kulizade'nin eşi Hamide Hanım'ın hatıralarından da anlamak mümkündür. *Şeyh Senan, Rüstem ve Suhrap, Şah Abbas, Kerem ve Aslı* gibi operaları ile son yıllarda Türkiye'de de şöhret bulan *Arşın Mal Alan* gibi operetler de Üzeyir Bey tarafından yazmıştır.

Üzeyir Hacıbeyli, *Fitneler Garşısında*, Bakü 1995; M. A. Aslanov, *Üzeyir Hacıbeyov-jurnalist*, Bakü 1985; R. Nagiyev, *Üzeyir Hacıbeyli ve Onun Estetik Görüşleri*, Bakü 1985; Hemide Memmedgulizade, *Mirza Celil Haggında Hatirelerim*, Bakü 1967.

¹¹ Mir Celal-Firidun Hüseyinov, *XX. Asr Azerbaycan Edebiyyatı*, (haz. Kemal Yavuz-Erol Ülgen), İstanbul: Birleşik Dağıtım 2000, s. 21-37; *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Bakü: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı 1960, II, 563-564.

yınca karikatürler Seyid Mehmedali Behzad adlı mahallî bir ressam tarafından çizildi.¹² *Molla Nasreddin* dergisi savunduğu fikirler ve bunları büyük bir cesaretle ifade etmesi yüzünden sadece Azerbaycan'da değil, bütün Yakın Doğu ülkelerinde ün kazandı. Daha sonra adına “Molla Nasreddinciler” denilen bir akım doğdu. Celil Mehmed Kulizade gibi çok güçlü bir mizah kabiliyetine sahip olan Sabir, millî ve siyasî konularda hükümetin takibatına uğramamak için “Hop-Hop”, “Din Direği”, “Mirat”, “Fazıl” gibi müstear adlar kullanmış olsa da yazılarındaki dil ve üslûpla hemen tanınıyordu. Sabir, *Molla Nasreddin* dergisinde yazı yazmaya başladıktan sonra dergiyle ayrılmaz bir ikili oluşturdu.¹³

Halka anlatmak istediği fikirleri kendine özgü üslûbu ile yazdığı şiirlere ve yazılara aktararak, Azerbaycan sosyal hayatında âdeta değinmediği bir saha kalmayan *Molla Nasreddin* dergisi, kadın meselesine özel bir ilgi göstermişti. XX. yüzyılın başlarında kadınların köle durumundan, her türlü istismardan, çürümekte olan aile ve geleneklerin baskısından kurtulması için mücadele verdi. Azerbaycan'ın millî kurtuluşa ve hürriyete kavuşması, sınıf farkı gözetilmeden bütün fertlerin devlet ve kanun önünde eşit bir hayata erişmesi, işçilere her sahada insanî hakların tanınması, milletin çağdaş medeniyeti benimseyerek cehalet ve sefaletten kurtulması, dinin saadet devrinde olduğu gibi yükseliş ve ilerleme sebebi olması, her çeşit gerilik ve hurafenin halkın hayatından çıkması, Kafkasya milletleri arasında Rusya'nın tahakküm ve emellerine karşı kuvvetli bir birliğin sağlanması, bütün ülkede hürriyet prensiplerine dayanan bir sistemin yerleşmesi zaten *Molla Nasreddin*'in idealleri idi¹⁴.

Çok kuvvetli ve tesirli bir mizahî dergi olan *Molla Nasreddin* millî ve siyasî konularda son derece hassas bir siyaset takip etti. Dönemin bütün reformist aydınlarında olduğu gibi Celil Mehmet Kulizade de “Molla Nasreddin” imzasıyla kadın hakları ile ilgili yazılar yazdı. Onun en yakın arkadaşı ve *Molla Nasreddin* dergisinin basılmasında büyük emeği olan, derginin aynı zamanda yazı işleri müdürü Ömer Faik Nemenzade de kadın konusuyla yakından ilgileniyor “kadın haklarının olmayışı en büyük

---

Vasif Sadıqlı, “Molla Nesreddin Jurnalı ve Azerbaycan Romantikleri”, *Edebiyyat Dil İncesenet, Heberler*, sayı 1-2 (1992), s. 50-54; Eziz Mirehmedov, *Azerbaycan Molla Nesreddini*, Bakü: Yazıcı 1980.

¹² *Azerbaycan Klassik Edebiyyatında İşledilen Adların ve Terminlerin Şerhi*, Bakü: Maarif Neşriyyatı 1993, s. 193.

¹³ *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, s. 614-682, Abbas Zamanov-Sabir Gülür, Bakü: Gençlik 1981.

¹⁴ S. Genceli, *İşıqlı Ömürler, Gövrek Taleler*, Bakü 1991.

sosyal eksikliğimizdir” diyerek, kadınların hayatlarının yüksek duvarlarla çevrili bahçeler içinde geçtiğini; onların meydanlarda, camilerde, bağlarda görülemeyeceğini ve daha da kötüsü kendilerine karşı olan bu davranışları kadınların bir din kuralı, bir gelenek, bir âdet olarak benimsediklerini düşünüyordu. Bütün bu davranış tarzının değiştirilmesiyle ilgili olarak Nemenzade “Kadınlar kendilerine karşı yapılan zulümleri, başlarına açılan dertleri kaderleri saydıca çektikleri eziyetlerden hiçbir zaman kurtulamayacaklardır. Bu kurtuluşu da başkalarından veya erkeklerden değil, sadece kendilerinden beklemelidirler. Bunun için ya bir sosyal ihtilal ya da genel bir eğitim gerekir” diyordu.¹⁵ *Molla Nasreddin* kadın konusunu tartışırken kadınların eğitim görmeleri hususunda da son derece duyarlı davrandı. Toplumda birden bire ortaya çıkan kadın konusu dinî çevrelerin hoşnutsuzluğuna sebep olurken gerek Celil Mehmet Kulizade, gerekse Nemenzade camilerde, mescitlerde mollalarla sık sık bir araya gelerek kadınların eğitim görmesinin bir yandan şeriata göre yasak olmadığını anlatıyor, diğer yandan *Molla Nasreddin* dergisinde Müslüman kızlara yazı öğretmenin gerekliliği hakkında fikirlerini dile getiriyorlardı.

Bu arada *Molla Nasreddin* dergisi sosyal problemlerle ilgili fikirleriyle İsmail Gaspıralı'nın da dikkatini çekti. Gaspıralı, 7 Nisan 1906'da Tiflis'te yayımlanmaya başlanan *Molla Nasreddin* dergisini Azerbaycan basın tarihinde son derece önemli bir olay olarak nitelendirirken, bunu bütün Rusya Türkleri için hiciv ve mizahın yeniden ortaya çıkıp gelişmesi olarak görmekte ve takdir etmekteydi. İsmail Gaspıralı'nın çıkarttığı *Tercüman*, burada basılan karikatürlerle de yakından ilgilendi. *Molla Nasreddin*, Gaspıralı'ya acil olarak çözülmesi gereken pek çok sosyal problem hakkında zengin malzeme de temin ediyordu. Diğer bir ifadeyle; karikatürler veya resimler, sosyal hayatta ve millî yaşayış düzeninde çok derin etkisi ve toplumun gelişmesine engel olan eksikliklerle ilgili tartışmaların yaratılmasına da yardımcı oluyordu.

Molla Nasreddin dergisinde kadın haklarıyla ilgili çeşitli zamanlarda yayımlanmış karikatürler kadınların iç karartıcı hayatını, kötü kaderlerini ve özgürlük hasretini dile getiriyordu. Kadın konulu karikatürlerde bir başka önemli husus da kadının özgür olmak isteği, okuyup eğitim alma arzusu, toplumda eşit haklara sahip bir fert olmak isteğiydi.¹⁶

¹⁵ Ö. F. Nemenzade, *Hatirelerim*, Bakü 1985, s. 78-79; Ş. Gurbanov, *Ömer Faig Nemenzade*, Bakü 1992, s. 79-80.

¹⁶ H. Memmedov, “İ. Gasprinski Molla Nasreddin hakkında”, *Azerbaycan Müellimi*, 20 Mayıs 1992, s. 3.

Dergide yer alan kadın konulu makalelerin bazılarında göze çarpan en önemli ayrıntı Müslüman ve Hristiyan kadınların sosyal hayatlarının karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma çoğu zaman karikatürlere de yansımaktadır. *Molla Nasreddin*'de yayımlanan bu konudaki en çarpıcı makalelerden birinde Ermeni ve Müslüman kadınlar karşılaştırılmaktadır. Yazar, çarşaf konusuna temasla, kadınların yüzlerini kapatmalarının şeriatla ilgili olmadığını aksine bunun bir gelenek olduğunu savunur. Karısı yüzü açık dolaşan erkek kadına kötü gözle bakılacağından çekinir.

“Biz, Kafkasya Müslümanları kadınlarımızın evden dışarı çıkmalarını ve yüzleri açık dolaşmalarını kabul edemeyiz... Bu iyi bir âdettir. Şimdi görelim bakalım niye bunu kabul etmiyoruz. Herkes biz karılarımızın yüzleri açık gezmesini şu sebepten kabul etmiyoruz derse yalan söyler. Önce hiçbir Müslüman bugüne kadar bu konuda zahmete girip bu konuyu gerçek ulemadan sorup öğrenmedi...”

Evet, yüz açmak şeriata aykırı değil. Çünkü biz *Kuran*'da yüz açmayı yasaklayan ve haram kılan açık bir ayet ve işaret görmüyoruz. *Kuran* da burada, meydan da... Hülâsa bizim inancımız yüz açmanın şeriata aykırı olmadığı yönünde. Bu konuda elimizde şer'î delillerimiz çoktur... Gelelim asıl meseleye; hiç kimse ben şeriat adına karımın yüzünün açık gezmesine izin vermem demesin. Mesela, biz karımızın elinde büyük bir sopayla annesini dövdüğünü görsen ona bir şey demeyiz. Halbuki anne ve babaya karşı gelmek en büyük günah kabul edilir. Fakat biz karımızı sokakta yüzü açık görsen vurup öldürürüz. Anlaşıyor ki, burada başka sebepler var. Bunlardan biri karılarımızın örtülü gezmesi bizlerde bir âdet hâline gelmiştir. Ben bakıyorum hiçbir Müslüman kadın Müslümanlar arasında yüzü açık gezmiyor... Arabistan'da, İran'ın birçok yerinde Osmanlı'da ve Rusya'da Müslüman kadınlar yüzü açık geziyorlar. Fakat Kafkasya'da işler başka türlü. Yeri geldiğinde namuslu erkeklerimiz *böyle lâzımdır, çünkü kadın yüzü açık gezip dolaşsa başka erkek ile yakınlık kurar* derler. Asıl konu budur. Eğer gerçekten bizim kadınlarımız böyle itibarsız ve utanmaz iseler, onların evden dışarı çıkmaması gerekir. Fakat bu şekildeki tahminimiz bakalım doğru mu? Kadınlarımızı bu şekilde utanmaz ve vefasız saymak için elimizde bir ispat var mı yok mu?”¹⁷

¹⁷ Bu ve bundan sonraki alıntılar derginin dili olan Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir. Ayrıca yazarların o devirde kullandıkları üslubu okuyuculara tanıtabilmek için alıntılar uzun tutulmuştur (Molla Nasreddin “Ermeni ve Müselman övretleri”, *Molla Nasreddin*, sayı 20, 19 Mayıs 1907).

Şamil Kurbanov, Ömer Faik Nemenzade'nin 40'tan fazla gizli imzası olduğunu, bunların çoğunu *Molla Nasreddin*'in sayfalarında kullandığını ifade eder. Ayrıca bu

Makalede komşu Ermeni kadınlarının yüzleri açık gezdiği için bunlara insafli hiç kimsenin dil uzatamayacağı söylenir. Yazar, dediklerini Ermenileri iyi tanıyan ve Ermeni kadınlarının kadın erkek ilişkilerini iyi bilenlere söylediğini, vicdan sahibi hangi Müslümanın “Ermeni kadınları ahlâksızdır” diyebileceğini sorar. Terbiyesiz ve ahlâksız kadınların her millette olduğu, fahişe kadınların Ermenilerin içinde ne kadar varsa Müslümanların içinde de bundan az olmadığı belirtilir. Sonuçta “gerçeği söylemek bir hünerdir. Yoksa kendi kendimizi methetmeye başkalarını kötülemeye başlarsak bu doğru değildir” şeklinde bir yorum yapılır.¹⁸

Yazar, kadınları bu kadar kötü tasavvur etmeye erkeklerin hakkının olup olmadığını düşünür ve “Kadınlarımızın günahı ne ki, biz onlar hakkında kötü tahminlerde buluna buluna biçareleri hapis haneye sokup, onları kendimize kul, köle, aşçı, işçi ve oyuncak etmişiz” der. Makalenin sonunda “Bu işlerin çaresi” adıyla ayrıca verilen bir bölümde ise bunun tek çaresinin küçük kızlara eğitim verilmesi ve onların tahsil görmelerinin sağlanması olduğu yazılır. Eğer kızlar ilim sahibi ve eğitilmiş olurlarsa o zaman kendi kaderlerini kendileri tayin edecek ve nasıl davranmaları gerektiğine yine kendileri karar vereceklerdir.

Molla Nasreddin'e göre kız çocuklarının eğitimi önemlidir, çünkü bu bir başka önemli gelişmeyi de beraberinde getirecektir. “Mırt-Mırt” adlı makalede son zamanlarda yetişkin kızlara koca bulunmadığı ve çoğunun evlenemediği anlatılmaktadır. Bunun sebebi nedir? Neden kızlarımız çoğalırken evlenen gençlerimiz azalmaktadır? sorusunun cevabını *Molla Nasreddin*, eğitilmiş gençlerle eğitimsiz genç kızlar arasındaki ilişkide görmektedir.¹⁹ Medreselerde eğitim gören ve evlenme çağına gelen gençler kendilerine hayat arkadaşı olarak beğendikleri kızları aramaktadırlar. Kendileri tahsil gördüğü için okumamış, ilim ve eğitim almamış kızları tercih etmemektedirler. Bunun sonucunda pek çoğu yabancı milletlerin eğitilmiş kızlarını beğenip onlarla evlenmektedirler. *Molla Nasreddin*, bu böyle devam ederse ailelerin millîğini kaybedeceğini, bunun tek çözümünün erkekler kadar kızlara da eğitim vermek olduğunu belirtmektedir.²⁰

---

imzalar daha önce tespit edilemediği için bir kısmı ya Celil Mehmet Kulizade'nin yazıları ya da yazarı belli olmayanlar listesine dahil edilmiştir. Dolayısıyla Şamil Kurbanov meşhur “Ermeni ve müselman arvatları” ile “Gafkas Şeyhülislamına iki dene açık mektup” gibi çok önemli ve XX. yüzyılın başlarında büyük yankı yaratmış yazıların Ömer Faik'e ait olduğunu iddia etmektedir.

¹⁸ Molla Nasreddin “Ermeni ve Müselman övretleri” *Molla Nasreddin*, Sayı 20, 19 Mayıs 1907.

¹⁹ Molla Nasreddin, “Mırt-Mırt”, *Molla Nasreddin*, Sayı 6, 10 Şubat 1908.

²⁰ Deli, “Gız terbiyesi”, *Molla Nasreddin*, Sayı 3, 20 Mart 1921.

*Terakki*²¹ gazetesinin 160. sayısında Mirza Abdullah tarafından yazılan bir makaleye *Molla Nasreddin* “Halal” adlı bir yazıyla cevap verir. Kendi eşlerini evde bırakıp yabancı kadınlarla yaşamaya başlayan Müslümanların sayısının arttığını, bunun adının “hebt getirmek” yani delilik demek olduğunu yazar. Mirza Abdullah, “âkile, kâmile ve müteşehhise bir kadını evde gözü yaşlı bırakıp, gidip akılsız ve kemalsiz yabancı bir kadınla yaşamak delilikten de deliliktir” demektedir. *Molla Nasreddin* bu konuda bir karar vermeden önce biraz düşünmek gerektiğini söyler ve şu örneği verir:

Zengin bir Müslüman çocuklarına ders vermek için bir muallime tutar. Bir gün eve gelip karısına “Fatma, bugün gazetede İran mücahitlerinin Mehmet Ali'yi tahtan indirdiği yazıyor” der. Fatma hanım gözlerini biraz ovuşturarak ,

-“Mücahit nedir” der.

Evet mücahit filankeştir.

-Peki İran nedir?

Evet, İran da bir memlekettir.

-Peki, Mehmet Ali kimdir?

Adam öbür odaya geçince muallimenin elinde gazete okuduğunu görür. Sohbet etmeye başlarlar. Fatma hanım da kapının arkasında onları biraz dinledikten sonra ağlamaya başlar.²²

Kadınların örtünmeleri ile ilgili çeşitli makalelere yer veren *Molla Nasreddin*'de “Hanımlar” adıyla yayımlanan bir yazıda Sırbistan'da sekiz bin kadının Avusturya ile Sırp hükümeti arasında bir anlaşmazlık olduğunda erkeklerle birlikte düşmana karşı koymaları için hükümetten izin istediklerini yazar. Bundan hareketle *Molla Nasreddin*, ahundlardan birinin geçen haftalarda bütün Hristiyan hanımların yüzleri açık gezdikleri için utanmaz olduklarını haber verdiğini hatırlatır. Nemenzade, beyanatı okuduğunda bu sözlere inanmak istemediğini, çünkü bütün hayatı boyunca Hristiyan hanımlarla karşılaştığını, onlar hakkında pek çok kitap okuduğunu, Avrupa tarihini az çok bildiğini ve hiçbir zaman Hristiyan hanımların utanmaz olduğunu aklına getirmediğini yazar. Daha sonra bir insanın hiçbir şey bilmeden, görmeden ve duymadan herhangi bir şey

²¹ *Terakki* Bakü'de yayımlanan siyasî, sosyal, edebî ve iktisadî gazete. İlk sayısı 8 Haziran 1908'de, son sayısı ise 6 Ekim 1909'da neşredildi. Redaktörü ve naşiri Ahmed Bey Agayev idi. *Terakki*'nin neşrinde Feridun Bey Köçerli, Ömer Faik Nemenzade, Üzeyir Hacıbeyov, Mehmed Hadi iştirak etmişlerdir.

²² Lağlağı, “Halal”, *Molla Nasreddin*, Sayı 30, 26 Temmuz 1909.

hakkında fikir beyan etmesinin de bir çeşit ilim hatta sadece ilim değil, Allah vergisi olduğunu söyler.²³ Çünkü ona göre, Müslüman kadınlar da tıpkı Hristiyan kadınlar gibi erkeklerle birlikte mücadele etmeli, özgürlük ve bağımsızlık için meydana çıkmalıdır.²⁴

Molla Nasreddin, küçük kızların yaşlı erkeklerle evlendirilmelerine de karşıdır ve bunu, yazdığı pek çok makalede dile getirir. “Dokuz yaşında” makalesi, bu son derece önemli sosyal meseleye bakış açısını gösterir. Makalede dokuz yaşındaki bir kız çocuğunun evlilik ve koca kavramlarına bakışı ve kendi istikbali hakkında anne ve babasının evleneceği adamla yaptıkları anlaşma anlatılır. Küçük Sakine'nin “Allah aşkına anne, bana koca neye diyorlar bir anlat” demesi son derece çarpıcıdır.²⁵ Yine bu konuya hasredilen bir makale “Kanlı Facia” adını taşımaktadır. Celil Mehmed Kulizade “göz yaşlarından yeni bir umman deryası meydana gelen küçücük kızların hayat”ından bahsetmektedir. Dokuz yaşındaki kızları 70 yaşındaki ihtiyar adamlara nikâhlayan mollalara olan öfkesini “Budur Kanlı Facia” diyerek yazmaktadır. Meşedi Nurali adında 60 yaşındaki bir adamın geçen yıl 9 yaşında bir kız aldığını söyleyerek “Budur Kanlı Facia” demektedir. Yine 74 yaşındaki Hacı Melik'in karısı Ümmügülsüm 12 yaşındadır. Makale sintaktik bir tekrar olarak “Budur Kanlı Facia” diyerek kanlı kelimesini epitet şeklinde kullanmıştır.²⁶

Buna benzer bir diğer yazı “Nişanlı Bir Kız” başlığı altında verilir. Bu yazı bir anlamda nişanlı bir kızın feryadıdır.

“Ey benim kara bahtım; ne olurdu Avrupa'daki şehirlerden birinde doğsaydım. Babamın adı Friedrich, annemin adı Augustina benim adım da Maria olsaydı. Ne olurdu dünyayı aydınlatan güneşin yüzüne arada sırada bakmış olsaydım. Anam ve babam beni yaşlı adama vermek istediğinde bir söz söylemeye hakkım olsaydı. Ey benim kara bahtım ne olurdu yazılan milyonlarca kitaptan birazını okumuş olsaydım ve dünyaya niçin geldiğimizi bilseydim...”²⁷

Evlilik ve boşanma konusunda da kadının mağduriyetini ortaya koyan *Molla Nasreddin*, “Anam Bacım” makalesinde boşanma üzerinde durur. Müslüman erkeklere o kadar sınırsız bir özgürlük tanımıştır ki, bu-

²³ Lağlağı, “Hanımlar”, *Molla Nasreddin*, Sayı 13, 29 Mart 1909.

²⁴ Ömer Faig Nemenzade, *Seçilmiş Eserleri*, s. 6.

²⁵ Deli, “Dogguz yaşında”, *Molla Nasreddin*, Sayı 37, 15 Aralık 1906.

²⁶ Molla Nasreddin, “Ganlı Facie”, *Molla Nasreddin*, Sayı 27, 11 Temmuz 1910.

²⁷ Molla Nasreddin, “Nişanlı Bir Kız”, *Molla Nasreddin*, Sayı 3, 1910.

nun verdiği serbestlikle erkek istediği zaman evlenir, istediği zaman boşanır. İşte bunun adına özgürlük denmiştir. “Keyfim ister evlenirim, keyfim ister boşarım”. Ancak *Molla Nasreddin* bu boşanmalarda hiçbir erkeğin açıkça ve mertçe kadına “Ben seni boşuyorum” demediğini, ortaya türlü bahanelerin ileri sürüldüğünü ve sonuçta erkeğin kadını kırarak babasının evine gitmesine sebep olduğunu söyler. Dolayısıyla erkek bunu fırsat bilecek molların yanına gitmekte ve kadını boşamaktadır. *Molla Nasreddin*, evliliğin ikinci ayından itibaren geçimsiz olmaya başlayan kadın için erkeğe “kadını yanına çağır, kalk ve onu alından öp, iyilik güzellikle ona bundan sonra sen benim anamsın bacımsın de” diyerek nasihat eder.²⁸

“Küpe” adlı makalede çok eşlilik meselesi üzerinde durulur. Makalenin alt başlığı “Bizim Şeyhin Kırk Sekiz Arvadı Var” adını taşımaktadır. *Molla Nasreddin* burada asla yalan söylemediğini ve söylemeyeceğini belirterek belki de bu sayının kırk sekiz değil, otuz sekiz olduğunu, ancak konunun bu değil, şeyhin her köyde iki karısı olduğunu.²⁹

Kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmeleri, evlilik ve boşanma, kılık kıyafet gibi konulardan başka, *Molla Nasreddin* dayak, kız kaçırma ve namus için işlenen cinayetler gibi son derece önemli sosyal problemler üzerinde de durur. “Arvad Öldürenler Yahud Gayret” adlı makalenin başlığının hemen altında “İstilah Komisyonunun Nazar-ı Dikkatine” yazılmaktadır. Yazar burada gayret kelimesinin bir ıstılah olduğunu ve aslen Bakü’ye has olduğunu ve bu ıstılahın Kafkasya’nın bazı yerlerinde, özellikle kuzey taraflarında gayretli İslâm arasında yayıldığını söylemektedir. Müslümanlar arasında namus kavramının asıl anlamının kadın öldürmek olduğunu, çünkü Bakü ve başka şehirlerin dışında Rusya’da, Avrupa’da kadın öldürme olmadığı, dolayısıyla bu memleketlerde namus gibi bir kelimenin de kullanılmadığını söyler. Ayrıca bu milletlerin namus kavramı olmadığı için “Hiç kimse, bugüne kadar bir tek Rus, Ermeni, Alman ya da Amerikalının namus için kadın öldürdüğünü duymamıştır” diyerek bir örnekle durumu açıklar:

“Namusun manası şudur: Mesela; şimdi bir saat için ben Bakü kabadatısıyım. Karımın veya kız kardeşimin yanındaki arkadaşını beğenmedim. Onlara bakıp cemaat içinde kardeşim veya karım hakkında kötü bir söz söyleneceğinden korkarım. Namus

²⁸ Molla Nasreddin, “Anam Bacım”, *Molla Nasreddin*, Sayı 20, 19 Mayıs 1908.

²⁹ Molla Nasreddin, “Küpe”, *Molla Nasreddin*, Sayı 34, 23 Ağustos 1909.

namus diye buna derler. Yani hırs tepeme vurur ve bıçağı alıp karımın veya kardeşimin başını keserim”.³⁰

Molla Nasreddin, XX. yüzyılda şeriat ve namus uğruna kadın öldürmenin artık o kadar da kolay bir iş olmaması gerektiğini söyler. Bu âdetin atalardan babalardan miras kaldığından eskiden dinî yoldan çıkan kadınların öldürülmesinin her gerçek Müslüman için bir vazife, belki bir yiğitlik kabul edildiğinden bahseder. Bugün belki bir kadının öldürülmesi son derece kolay bir iş gibi görünse de bu haber sadece o şehirde değil, bütün ülkede duyulacak, başta kadın teşkilâtları olmak üzere, katillere nefret yağacaktır.³¹

Kız kaçırma hakkında da *Molla Nasreddin*'in yorumu dikkat çekicidir. Kulizade, “Kız Alıp Kaçmak” adlı makalesinde kız kaçırmanın ve tecavüzün çok ağır bir şekilde cezalandırılacağını, fakat meselenin bu kadarla kalmayacağını belirtir. Çünkü konunun esas hassas noktası, kız kaçırmanın bu işi tek başlarına yani işbirlikçileri olmadan yapamayacaklarıdır. Bu işbirlikçiler ise çoğu zaman kaçırılan kızlara nikâh kıyan mollalardır. Kulizade, kız kaçırana ceza verilirken bu işbirlikçilerin de unutulmasını ister.³²

Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin kurulmasından sonra dergide “Beynelhalk Kadınlar Günü”, “Şura Kadınları”, “Beynelhalk Kadınlar Günü ve Şeriat”, “8 Mart Kadınlar Günü” gibi makaleler çıkar. Bu arada Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından Kasım 1923'de *Şark Kadını* adıyla Türkçe bir dergi neşredilir.³³ Bu derginin yayın hayatına başlaması dolayısıyla Kulizade “*Şark Kadını* Mecmuasının Yayınlanması Münasebetiyle” adında bir makale kaleme alır. Bu makalede, *Molla Nasreddin*'in 1907'de ilk defa kadın konusunu ele alıp tartıştıklarında ne kadar büyük zorluklarla karşılaştıklarını, Tiflis'te çarşı pazar dükkânlarının kapandığını, derginin müdürünün kaçıp saklandığını yazar. Hatta Astara'dan bir hacı, oradaki 55 abonenin dergilerini toplayıp idareye “Bize böyle dergi lâzım değil” diyerek geri yollandığını hatırlatır. Kulizade, geçmişi ve bugünü karşılaştırarak “Şimdi bu günlere geldik. Şura âleminde kadın da bir insandır, erkek de. Kadına da hak lâzım, erkeğe de.

³⁰ Molla Nasreddin, “Arvad Öldürenler yahud Geyret” *Molla Nasreddin*, Sayı 48, 27 Kasım 1926; Müseyib Memmedov, *Publisist Sözüñ Gudreti*, Bakü 1992, s. 65-66.

³¹ Molla Nasreddin, “Arvada Güçleri Çatır”, *Molla Nasreddin*, Sayı 26, 23 Haziran 1927.

³² Molla Nasreddin, “Gız Götürüb Gaçmag”, *Molla Nasreddin*, Sayı 11, 14 Mart 1929.

³³ Derginin adı 1938'de *Azerbaycan Kadını* olarak değiştirilmiştir.

Kadın da nefes almak ister, erkek de. Ne erkek kadına sahip bir ağadır, ne kadın erkeğe... *Şark Kadını* da bu sözleri duyarak meydana geldi” diyerek görüşünü belirtmiştir. Derginin yayımlanması münasebetiyle yapılan bir konuşmada kadınların okuyup ilim ve kültür kazandıkları takdirde özgürlüğün kıymetini bilecekleri, o zaman mutluluğun yolunu bulacakları belirtildi. Eğer eğitim alınmayıp karanlıkta kalınırsa bedbaht olunacağı, ayrıca bu bedbahtlık sadece kadınların kendilerini değil, çocuklarını da etkileyecekti. *Molla Nasreddin* bütün bu konuşulanlardan duyduğu memnuniyeti “İşte biz bunu istedik, bunu aradık. Söyledik, söyledik sonunda istediğimize ulaştık” şeklinde ifade eder.³⁴

Kadınların toplumdaki yeri, örtünmeleri, evlilikleri gibi birçok konuda, bir anlamda, *Molla Nasreddin*'le başlayan bu tartışmalara daha sonra pek çok aydın ve yayın organı da katılmıştır. Mesela, 1913-1914'te büyük tartışmaların yaşandığı *İkbal* (1912-1915) gazetesi bunlardan biridir. *İkbal* gazetesi ve onun redaktörü Seyid Hüseyin ile *Molla Nasreddin* arasındaki ilişki ilgi çekicidir. Seyid Hüseyin, Molla Nasreddincilerle aynı mücadele içinde bulunuyordu. Halkın eğitilmesi, yeni mekteplerin açılması, mualim kadroların yetiştirilmesi gibi konuların yanında Seyid Hüseyin'in esas faaliyet alanını kadın konusu teşkil etmekteydi. Makalelerinde sadece Azerbaycan kadınlarının değil, bütün Şark kadınlarının hakları, sosyal hayata katılımları, ilim ve medeniyet yönünden gelişmeleri üzerinde durulmaktaydı. Seyid Hüseyin; *Molla Nasreddin* kısa bir süre yayınına ara verince, bu boşluğu doldurmak adına büyük çabalar sonucunda *Behlül*³⁵ ve *Kelniyet* adlı dergilerin neşr edilmesini ilk defa teklif eden ve bu dergilerin masraflarını karşılayıp, sıkıntılarını paylaşan muharrirlerden biri olmuştur. Onun için bu dergilerde *Molla Nasreddin* ve Molla Nasreddincilerden bahseden pek çok makale ve köşe yazılarına rastlamak mümkündür. Bir anlamda *Molla Nasreddin* görevini devralmıştır. *İkbal* gazetesi, Seyid Hüseyin'in redaktörlüğü zamanında “Tesettür-i nisvan” başlığı altında, döneminde büyük tartışmalara sebep olan, bir makale yayımlar. Makale farklı sınıflara mensup geniş bir okuyucu kitlesi tarafından da ilgiyle takip olunur. Bu tartışma, bir zamanlar tıpkı *Molla Nasreddin*'de olduğu gibi, kadının örtünüp örtünmemesi hususunda göstermiş olduğu hassasiyeti gündeme getirmiş ve dergide “Hürriyet-i nisva ne demektir?”, “Kadının vezayif-i içtimaiyeleri nedir?”, “Tesettür İslamiyete ne vahttan beri ve ne

³⁴ Molla Nasreddin, “Şerg Gadını”, *Molla Nasreddin*, Sayı 2, 8 Ocak 1924.

³⁵ *Behlül* 19 Mayıs-4 Kasım 1907 tarihleri arasında Bakü'de yayımlanan mizah dergisidir. Dergi, *Molla Nasreddin*'in tesiri ile neşr edilen ilk mizah dergisidir.

sebebe kabul olunmuştur?”, “Kadınlar için İslâmiyet nokta-i nazarından yazmak, okumak hakkında ne var?”, “Tesettürün zararı nedir?”, “Kadınlarımızın Avrupavarî gezmeleri caiz midir?”, “İslâm kadınlarının hayatı hangi yollarla ıslah olunabilir?” şeklindeki önemli sorular üzerinde durulmuştur. Bu sorulara verilen ayrıntılı cevaplarda ise toplumun genel durumu aksettirilmiştir.³⁶ *İkbal*'de ayrıca kadın yazarlar da kendi haklarını cesaretle savunan makaleler yazmışlardır. Bu yazıların ana teması kadınların özgürlükleri, eğitim ve kültür yolunda mücadele; asırlardan beri onlara vurulmuş olan “nakısü'l-akl” ve “nakısü'l-vücut” gibi kelimelerden kurtulmaya çağırmaktı.

Ahundov başta olmak üzere pek çok aydının, kadınların toplum içindeki yeri, evlilik hukuku gibi konular hakkında ileri sürdükleri fikirler *Molla Nasreddin*'le beraber devam ederek, kadın hayriye cemiyetlerinin ve okulların açılmasına ayrıca *Işık* (1911) adlı bir kadın gazetesinin doğmasına da sebep olmuştur. *Molla Nasreddin* dergisi ise bir anlamda esas amaçlarından biri hâline getirdiği kadın hakları meselesine Azerbaycan toplumunun ilerlemesi ve gelişmesi için sosyal tenkit yönünden yaklaşmaktadır. Derginin ilk yayımlandığı yıllardan bugüne kadar yaptığı mücadeleler günümüz Azerbaycan kadınının sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel hayattaki yerini almasını sağlamada çok önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Aşağıda *Molla Nasreddin* dergisinde doğrudan doğruya kadınlarla ilgili olan makalelerin listesi yer almaktadır:

Lağlağı, “Fatma Hala”, *Molla Nareddin (MN)*, sayı 26 , 29 Eylül 1906.

Lağlağı, “Fatma Halaya” (geçen nömreden), *MN*, sayı 27, 6 Ekim 1906.

Cehreci Hala, “Bir Arvadın Cevabı”, *MN*, sayı 28, 13 Ekim 1906.

Hanperi Bacı, “Cehreci Halaya Cevab”, *MN*, sayı 29, 20 Ekim 1906.

Cehreci Hala, “Hanperi Bacıya Cevab”, *MN*, sayı 32, 10 Kasım 1906.

Deli, “Doguz Yaşında”, *MN*, sayı 37, 15 Aralık 1906.

Hop Hop, “Övret Meselesi”, *MN*, sayı 1, 6 Ocak 1907.

Hop Hop, “Uzun Derya”, *MN*, sayı 3, 19 Ocak 1907.

Molla Nasreddin, “Molla Cafergulu”, *MN*, sayı 19, 12 Mayıs 1907.

Dermend, “Hortana Mektub”, *MN*, sayı 19, 12 Mayıs 1907.

³⁶ A. Hüseyinzade, *Seyid Hüseyinin Pedagoji Fealiyyeti ve Maarifçilik Görüşleri*, Bakü 1991, s. 113.

- İdareden, “Zövc-i Aher”, *MN*, sayı 20, 19 Mayıs 1907.
- Molla Nasreddin, “Ermeni ve Müselman Övretleri”, *MN*, sayı 20, 19 Mayıs 1907.
- Cehreci Hala, “Mektub”, *MN*, sayı 21, 26 Mayıs 1907.
- Molla Nasreddin, “Gafgaz Şeyhül-İslamına İki Dene Açığ Mektub”, *MN*, sayı 22, 2 Haziran 1907 (Bu tarihten sonra hükümetin emriyle iki hafta yayımlanmadı)
- Molla Nasreddin, “Hicab Meselesi ve Cevabımız”, *MN*, sayı 23, 25 Haziran 1907.
- Molla Nasreddin, “Bir Nece Günlüye (Zevc-i Aher Meselesi)”, *MN*, sayı 23, 25 Haziran 1907.
- “Gız Uşığı”, *MN*, sayı 25, 8 Temmuz 1907.
- Molla Nasreddin, “Papag”, *MN*, sayı 26, 15 Temmuz 1907.
- “Cevabımız”, *MN*, sayı 28, 29 Temmuz 1907.
- Gızdırmalı, “Caferin Anası”, *MN*, sayı 28, 29 Temmuz 1907.
- Molla Nasreddin İdaresinin Tabibi Mozalan, “Hamile Övret (Nasihat)”, *MN*, sayı 29, 5 Ağustos 1907.
- “Göz Yaşları”, *MN*, sayı 30, 12 Ağustos 1907.
- Cehreci Hala, “Cehreci Hala”, *MN*, sayı 31, 20 Ağustos 1907.
- Molla Nasreddin, “Hanımlara”, *MN*, sayı 31, 20 Ağustos 1907.
- El Gemi, “Gocalmış Gızın Ata ve Anası”, *MN*, sayı 31, 20 Ağustos 1907.
- El Gemi, “Gocalmış Gızın Ata ve Anası (31. nömreden mabad)”, *MN*, sayı 33, 2 Eylül 1907.
- Mozalan, “Ana”, *MN*, sayı 36, 24 Eylül 1907.
- Molla Nasreddin, “Uşagbazlık”, *MN*, sayı 37, 2 Ekim 1907.
- Nökerin Gahgulu, “Evlenmeg”, *MN*, sayı 38, 8 Ekim 1907.
- Gızdırmalı, “Oğlanlarınızı Ohutmayın”, *MN*, sayı 39, 20 Ekim 1907.
- Ezterefi, Bacıhanım Hala, “Şeyh (Gülsüm Halaya Cevab)”, *MN*, sayı 41, 4 Kasım 1907.
- Molla Nasreddin, “Meryem Hanım”, *MN*, sayı 45, 2 Aralık 1907.
- Cırcırma, “Nesihat”, *MN*, sayı 48, 23 Aralık 1907.
- Molla Nasreddin, “Mırt-Mırt”, *MN*, sayı 6, 10 Şubat 1908.

- Molla Nasreddin, “Din Meselesi”, *MN*, sayı 10, 9 Mart 1908.
- Molla Nasreddin, “Filozoflar”, *MN*, sayı 15, 13 Nisan 1908.
- Molla Nasreddin, “Anam-Bacım”, *MN*, sayı 20, 19 Mayıs 1908.
- Lağlağı, “Hanımlar”, *MN*, sayı 13, 29 Mart 1909.
- Molla Nasreddin, “Dördyüz Gız”, *MN*, sayı 18, 3 Mayıs 1909.
- Lağlağı, “Halal”, *MN*, sayı 30, 26 Temmuz 1909.
- Molla Nasreddin, “Küpe”, *MN*, sayı 34, 23 Ağustos 1909.
- Molla Nasreddin, “Dağarcıg”, *MN*, sayı 42, 18 Ekim 1909.
- Molla Nasreddin, “Kec Gabırğa”, *MN*, sayı 45, 8 Kasım 1909.
- Molla Nasreddin, “Ganlı Facie”, *MN*, sayı 27, 11 Temmuz 1910.
- Lağlağı, “Söhbət”, *MN*, sayı 10, 9 Mart 1911.
- Molla Nasreddin, “Teze Heber”, *MN*, sayı 31, 8 Ağustos 1910.
- Molla Nasreddin, “Zina”, *MN*, sayı 25, 10 Temmuz 1911.
- Deli, “Meramname”, *MN*, sayı 41, 20 Kasım 1911.
- Molla Nasreddin, “Heç Bilirik mi?”, *MN*, sayı 43, 4 Aralık 1911.
- Molla Nasreddin, “Çiçek”, *MN*, sayı 3, 20 Ocak 1912.
- Molla Nasreddin, “Övret Meselesi”, *MN*, sayı 3, 27 Ocak 1913.
- Molla Nasreddin, “Kişi Gelir”, *MN*, sayı 13, 11 Nisan 1914.
- Molla Nasreddin, “Zenciri-mugaddes”, *MN*, sayı 11, 5 Mayıs 1917.
- Molla Nasreddin, “Arvadbazlıg”, *MN*, sayı 14, 14 Haziran 1917.
- Deli, “Fahişhana”, *MN*, sayı 1, 20 Şubat 1921.
- Deli, “Gız Terbiyesi”, *MN*, sayı 3, 20 Mart 1921.
- Herdenheyal, “Dövletli Hanımlar”, *MN*, sayı 8, 15 Mayıs 1921.
- Molla Nasreddin, “Rende”, *MN*, sayı 2, 9 Kasım 1922.
- Molla Nasreddin, “Ne Me’reke!”, *MN*, sayı 12, 3 Şubat 1923.
- Cüvellağı, “Gızıl Kimi Söz”, *MN*, sayı 15, 12 Mayıs 1923.
- Molla Nasreddin, “Şerg Gadını”, *MN*, sayı 2, 8 Ocak 1924.
- Molla Nasreddin, “Sanat ve Edebiyyat”, *MN*, sayı 12, 20 Mart 1926.
- Molla Nasreddin, “Arvad Öldürenler Yahud Gayret”, *MN*, sayı 48, 27 Kasım 1926.

Molla Nasreddin, "Beynelhalg Kadınlar Günü", *MN*, sayı 10, 5 Mart 1927.

Molla Nasreddin, "Arvada Güçleri Çatır", *MN*, sayı 26, 23 Haziran 1927.

Molla Nasreddin, "Şura Kadınları", *MN*, sayı 41, 6 Ekim 1927.

Molla Nasreddin, "Beynelhalg Kadınlar Günü ve Şeriat", *MN*, sayı 10, 9 Mart 1928.

Molla Nasreddin, "Mektebde Çarşab Yahud Çarşabda Mekteb", *MN*, sayı 42, 18 Ekim 1928.

Molla Nasreddin, "Çadra ve Papag", *MN*, sayı 43, 25 Ekim 1928.

Molla Nasreddin, "8 Mart Kadınlar Günü", *MN*, sayı 10, 7 Mart 1929.

Molla Nasreddin, "Gız Götürüb Gaçmag", *MN*, sayı 11, 14 Mart 1929.

"REFLECTION OF WOMEN IN *MOLLA NASREDDIN*"

A b s t r a c t

At the end of the 19th and in the beginning of the 20th centuries, one of the most important social problems of Azerbaijan was the status of women in the society. The Journal of Molla Nasreddin famous with its way of ridicules opening its pages to the articles an women pictures and caricatures showed a great deal of interest and tried to enlighten people.

Gathering around this journal as a school of Molla Nasreddin, all reformist intellectuals of the this particular period of time focused their attention to create a new and contemporay society and fight against illiteracy and backwardness. This became the major topic of the journal. Therefore it found itself right at the center of interest for its variety of topics on women and orijinal ideas

Keywords

The Journal of Molla Nasreddin, Celil Mehmed Kulizade, Ömer Faik Nemenzade, women's rights

